

Egy másik kötet *Zsigmond császár* történetével foglalkozik (Ms. XI E. 37.). 1) *Pacta cum serenissimo Domino Rege SIGISMUNDO.* 2) *Renovatio conventionum habitarum cum serenissimo rege SIGISMUNDO.*

Conscriptio Comitatum Hungariae a singulis comitatibus. Iussu Sac. Caes. et Reg. Apostolicae Maiestatis facta. Anno MDCCLXXII. die VI. Martii ad excelsum Regium Locumtenentiale consilium Hungaricum Poseniense submissa. A táblájára egy cédula van ragasztva ezzel a felírással: *Alla Santità di nostro Signore Pio VI. Pontefice Massimo.* A munka megyék, járások, városok és falvak szerint beszámol a vallási és nyelvi viszonyokról, szóval érdekes statisztikát ad (*Nomina locorum. Cuius religionis parochus. Quae lingua?*). A megyék után következnek a kiváltságos kerületek (*Districtus Jazygum, Maioris Cumaniae, Minoris Cumaniae, Oppidorum Hajdonicalium*), melyeknek leírása szép képet nyújt a XVIII. század végén Magyarország állapotáról.

Végül egy olyan munkára bukkantam, melyet legkevésbé vártam Nápolyban. Ez egy magyar szótár, melyet olasz ember írt: BALDI: *Vocabolario della lingua Ungarese.* (Ms. XIII. F. 25.)

Kiszabott időm nem engedte meg, hogy a többi könyvtárt is felkutassam, de ezeket jónak láttam közzétenni, abban a reményben, hogy hasznos adalékokkal szolgálók azoknak, kik a megfelelő korokkal foglalkoznak.

MISKOLCZY ISTVÁN.

Maróthi György magyar zeneelmélete.

A M. N. Múzeum Széchényi-könyvtára Lit. 730 I. jelzet alatt egy nyolcadrét-alakú nyomtatványt őriz, melynek címlapján a következő olvasható: *A' SZENT DÁVID | KIRÁLY és PROFÉTA | SZÁZ-ÖTVEN | 'SOLTÁRINAK | minden Francziái | NOTÁJI | A' 'SOLTÁROKNAK | ELSŐ VERSEIKKEL | együtt. | I. Kór. XIV. v. 40. | Mindenek ékesen és jó renddel | légyenek. | DEBRECZENBEN. | Nyomtt. 1740-dik E/z-tendőben. ||*

A nyomtatvány hiányos; elől 4 számozatlan lap áll (címlap és előszó); utána következnek a zsoltárdallamok az 1.—53. lapon (befejezésül Simeon éneke és az «Uri imádság»); az 5.—16. és a 23.—4. lapok hiányzanak; az 54. lapot tévesen 45-nek számozták. Ezt az utóbbi lapot «A' Kezdőknek gyakorlására való PÉLDÁK» foglalják le (7 skála-, illetve intonációs gyakorlat). Végül pedig, 6 külön számozott lapon, rövid zeneelméleti kompendium következik, «A' 'SOLTÁROKNAK |

A' Kóták fzerént való Éneklésének | Mefsterségének | RÖVID SUMMÁJA» cím alatt. (Az utolsó lap alján álló custos: I. arra mutat, hogy utána még következett valami.) Az utóbbi cím MARÓTHI György debreceni professzor (1715—44) zeneelméletére utal, melyet később másik zenei kompendiumával, «A' HÁRMONIÁS ÉNEKLÉSRŐL való rövid TANITÁS»-sal (először 1743) összekapcsoltan adtak ki az 1756., 1764. és 1774.-iki négyszólamú debreceni zsoltrákiadás függelékeként. Hogy itt valóban az ő művéről van szó, azt kétségtelenné teszi maga a kompendium, melyben az 1756., 64 és 74.-iki «Éneklés Mesterségé»-nek első, rövidebb és egyszerűbb fogalmazását ismerjük fel; itt még 15 paragraphusban foglalja össze azt, ami 1756 óta 18 paragraphussá bővült. (Hogy MARÓTHI maga bővítette-e ki, nem állapíthatjuk meg határozottan, hiszen ebben a bővített alakjában csak 12 évvel szerzője halála után látott először napvilágot.)

De kétségtelenné teszi MARÓTHI szerzőségét az előszó is, melynek végén ott látjuk ugyanazt a befejező passzust, a datálásnak és az aláírásnak ugyanazt az alakját, mely a «Hármonias Éneklésről való rövid Tanítás»-t az 1743.-iki és, az aláírás formájának kivételével, a későbbi kiadásokban is befejezi:

«A' minden jósnak, rendnek, szépségnek, dízfességnek, és illendőségnek Iftene pedig szenteljen-meg mindnyájunkat, és tégyen alkalmazatosokká az ő szent Nevének lélekben és igazságban való tífzeteletire. Ámen.

Irtam Debreczenben 1740. Eftz.
Junius Havának végén.
M. G. P.»

Az 1743.-iki «Hármonias Éneklésről való rövid Tanítás» végén:

«Irtam Debretzenben, 1743. Eftzend.
Majus Havának elejin. M. G. P.»

Később azután kiírják teljes névvel, így az 1774.-iki kiadásban (valószínűleg már előbb is, amiről ezúttal nem tudtam meggyőződni):

Marothi György Professzor.

Nem véletlen az sem, hogy a «Kezdőknek gyakorlására való Példák» változatlanul kerülnek át ebből a műből a későbbi MARÓTHI-féle zsoltrákiadásokba.¹

¹ Ilyen gyakorlatokat MARÓTHI a 17. század számos német instruktív művében találhatott; i. például N. GENGENBACH «Musica nova»-jának (1626)

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy az 1740.-iki debreceni zsoldárkönyvben MARÓTHI Györgynek egy eddig számba nem vett kiadványával van dolgunk; hogy ez a kiadvány MARÓTHI első zeneelméleti kompendiumát tartalmazza s ebben a minőségében a legrégebb eddig ismert magyarnyelvű zeneelmélet keretűl szolgál.

Ezt a jelentőségét felismerve fokozottabb figyelemmel kell fordulnunk a mű előszava felé; s itt valóban két olyan adatra bukkanunk, melyek a 18. század magyarországi zenetörténetének anyagát érdekes részlettel gazdagítják.

MARÓTHI 1743-ban adta ki először a zsoldárokat négy szólamra (az 1740.-iki publikációban még csak magukat a dallamokat közli, mint az eddigi SZENCZI MOLNÁR-féle kiadványok); ezeket a négyzólamú feldolgozásokat nem maga szerkesztette, nem is mások az ő elmélete nyomán, mint nem egyszer olvashattuk,¹ hanem azok változtatás nélkül kerültek át a francia zsoldárdallamok négyzólamú német és francia kiadásából, melyek a külföld számos református főiskoláján használatban voltak a 18. század végéig.²

Az előszó egyik passzusa megjelöli MARÓTHI közvetlen forrásait, melyek hihetőleg az 1743.-iki többszólamú kiadásnak is alapjául szolgáltak.³

intervallum-gyakorlatát, Archiv für Musikwissenschaft VI. 1924. 425. l. Egyéb példák ugyanitt 419.—26. l.

¹ MOLNÁR Aladár: A közoktatás tört. Magyarországon a 18. században. 1881. 479. l. — Magyar Figyelő 1911. 17. sz. 392. l. (Kacsóh P.: A pataki énekes-codex.) — Lényegében helyesen, bár téves évszámmal, már RÉVÉSZ Imre, A magyarországi ref. egyház közönséges énekeskönyvéről, Debr. 1866. 28. l. BOGISICH Mihály, Magyar egyh. népénekek a XVIII-ik századból 1881. 16. és 54. l. Ugyanitt (51.—4. l.) ismerteti BOGISICH MARÓTHI két kompendiumát, de tévesen azt hiszi, hogy mindkettő 1743-ban jelent meg először. ORBÁN József (A sárospataki énekkar tört. Spatak 1882. 46. l.) még láthatóan ingadozik a négyzólamú feldolgozások eredetének megállapításában.

² Karl NEF, Die Collegia Musica in der deutschen reformierten Schweiz, St. Gallen, 1897. 6., 9.—10. l. MARÓTHI kétségkívül a baseli, zürichi és berni főiskolákon ismerkedett meg ezzel a praxissal (L. SZINNYEI VIII. 687.). Elméletet is valószínűleg itt tanult; s a «Rövid Summa» megszerkesztésekor talán valamelyik svájci főiskolán használatban lévő elméleti kompendium példája lebegett szeme előtt. (K. NEF: Die Musik an der Universität Basel. Festschr. zur Feier des 450-jährigen Bestehens der Univ. Basel, 1910. 308. l.)

³ MARÓTHI egyik DOMOKOS Márton debreceni főbíróhoz intézett levelében többek között beszámol róla, hogy a «Basileából» hozatott kóták megérkeztek s megjegyzi róluk, hogy megegyeznek «a mi Typographiánkban levőkkel, amé-

«KEGYES OLVASO!

1. E' Nótáknak N. Városunk Tek. N. *Magyistrátusa* tetszéséből lett ki-nyomtatásában ez volt zélunk, hogy lenne világos és (: a' menynyire lehetett :) igaz *Exemplarjok* azoknak a' kik, Iften fegitvén, tanúlni fogják a' Kóták fzerént való éneklésnek mefterségét : melly bizonyára, ha jobb nem volna-is, fokkal könnyebb az ollyan könyv nélkül és tsak hallásból lett bizonytalan és minden fundámentom nélkül való tanulásnál, a' minémű eddig volt közöttünk.

2. Követtünk pedig e' nyomtatásban főképen két *Tigurumi Exemplart*; mellyeknek egyike Németül, négy *Tonussal* ki-jött, Anno 1707. Máfik Frantziául, tsak a' *Tenorra*l és *Bassussal*, Anno 1715. mind kettő a' *Geffnerusok Typographiájában*, in 8-vo.»

Ebből kitünik, hogy dallamok szempontjából MARÓTHI már első publikációjában sem a SZENCZI MOLNÁR-féle zsoltárkönyv kiadásait követte, hanem az 1707. és 1715-iki zürichi kiadások melódiáit tekintette irányadóknak. Ha bizonyosra is vesszük, hogy a négyszólamú kiadás ugyan-ezekben a zürichi kiadványokon alapul, még mindig felderítetlenül kell hagynunk két problémát, a MARÓTHI-féle zsoltárkönyv forrásait illetőleg : nem tudjuk, honnan ered az a (láthatólag valamely külföldi gyűjteményből való) 12, később 16 háromszólamú ének és 2 «fúga» (mai értelemben : kánon), melyek a MARÓTHI-féle zsoltár függelékeként szerepeltek 1743 óta; s nem tudjuk, ki írta át négyszólamra azt a 9 (később 19) dicséretet, melyek ugyancsak e zsoltárkönyv függelékében találhatók.

Az előszó másik értékes adata a 18. századi magyar énekpraxis szempontjából jelentős; MARÓTHI ugyanis, miután 5 pontban a nyomdának kótaszedés terén való fogyatékoságait részletezte, befejezésül röviden elméletéről szól és rámutat a gyülekezeti éneklés főbb hibáira.

«8. Az Éneklésnek Mefterségére való rövid Oktatás, melly vagy on utánna a' Nótáknak, tartozik egyedül tsak a' Soltárookra, mellyben, úgy ez egézf Munkátskában-is, ha ki mit ollyat találna, a' mellyben meg-ütköznek, azt arra kérem, hirtelen ne ítéljen, míg t. i. a' dolgot meg-nem érti. Ugy vélem fzámot adhatok mindenekről.

Végezetre még itt leg-elöl tanátslom, és nemtsak azokat, a' kik az

lyekkel a Gradual és a mult nyáron a nóták kinyomattak». (Debr. ev. ref. főgymn. ért. 1895. 73. l.) Valószínű, hogy ez a megjegyzés az itt tárgyalt kiadványra utal s hogy MARÓTHI a négyszólamú kiadás számára hozatta a baseli típusokat; a levél eszerint 1741-re volna datálható.

Éneklésnek Mesterségét, ha Iften akarándja, tanulni fogják hanem mindeneket, valakik a' magános és közönséges Éneklésben a' dífzességet és a' rendet, a' fz. Apostol parantsolatja fzerént, fzeretik és követni kívánják, igen kérem, hogy az Éneklésben tartsák-meg, és ha lehet, másokkal-is tartassák-meg

Elsőben: Az AEQVABILITAST, az-az : hogy letévén minden hijábaló kényes tzikornyázásáról, tekeréséről, fatsarásáról, hegyen völgyön fel 's aláhordozásáról a' hangoknak, azokat tífza egyenefen meg-változtatás nélkül mondják.

Másodszor: Az AEQVALITAST, az-az : hogy fenki máft az Éneklésben meg-előzni, vagy tőle el-maradni ne kívánjon, (melly mind kettő hasonló kényesség az elsőhöz) hanem mindenik azt a' *Syllabát* m ondja a' mellyet mások ; minden *Syllabát* együtt kezdjen, együtt-is végezzen másokkal.

E' két Tzikkelyben igen nagy hiba van Magyar-Orfzágón fok helyen, főképen Debretzenben : mellyet ha meg-jobbíthatnánk, elég dífzes lenne az Éneklés, ha fzinthe nem lenne-is mindenkor igaz, az-az a' Kóták fzerént.» stb.

A két sajtáságot, melyet MARÓTHI itt megró, ma is feltalálhatjuk a falusi templomok gyülekezeti énekében, de akárhány városi templomban is, katholikusban épúgy, mint reformátusban. Közülök az első, a dallam «cikornyázása», nem más, mint a régi műzene és népzene közös előadásmódjának, minden ősi zenekultúra egyik fő jellegzetességének: a rögtönzött kolorálásnak (dallamékitésnek, elaprózásnak) behatolása a templomi énekbe. Ahol a nép között még intenzíven él a régies, ciradás éneklés kultúrája, ott nem igen szorítható ki a templomból sem. Feltűnő, hogy MARÓTHI még arra az esetre is, ha az ének uniformizálása sikerülne, szinte rezignáltan mond le arról, hogy az éneklés valóban «a kóták szerént» történjék.

★

Következzék itt áttekintésül a MARÓTHI-féle zsolttároskönyv kiadásainak összehasonlító jegyzéke :

1740: A' SZENT DÁVID KIRÁLY és PROFÉTA SZÁZ-ÖTVEN 'SOLTÁRINAK minden *Francziai* NOTÁJI... Előszó, zsolttárdallamok (egy szólamra), Kezdőknek gyakorlására való Példák (1 l.), végül A' 'SOLTÁROKNAK A' Kóták fzerént való Éneklésének Mesterségének RÖVID SUMMÁJA. (6 l., 15 §.)

1743: A' 'SOLTÁROKNAK NÉGYES NOTÁJIK... (Debr.,

Margitai.) Négyszólamú kiadás. Függeléke: Simeon éneke és az Uri imádság, valamint 9 dicséret, négy szólamra; «Egynéhány mesterségesebb notajú énekek» cím alatt 12 tercett (2 «cantus»-és egy basszus-szólamra), 2 fúga (=kánon); végül A' HÁRMONIÁS ÉNEKLÉSRŐL való rövid TANÍTÁS. (12 l., 28 §.) Végén az 1743-as dátum.

1756: Ugyanezen a címen bővített kiadás: a függelékben a Hárm. Éneklésről szóló rész elé odakerül az 1740-iki elmélet kibővült formája: A' Soltároknak A' Kóták fzerént való Éneklésének Mesterségének Rövid Summája (7 l., 18 §.). Utána a Kezdőknek gyakorlására való Példák (1 l.), harmadiknak következik a Hárm. Éneklésről való tanítás. Az elméleti rész ezzel 20 lapra gyarapodott s így megy át (folytatólagos lapszámozással) a következő kiadásokba is. Végén ott marad az 1743-as dátum.

1764: SZENT DÁVID' 'SOLTÁRJAI Mellyek A' Frantzia NÓTÁK fzerént MAGYAR VERSEKBE foglaltattak SZENTZI MÓLNÁR ALBERT által. Moft pedig A' Harmóniás Éneklést fzeretőknek kedvekért, NÉGYES NÓTÁKKAL, úgymint *TENORRAL*, *BASSVSSAL*, *DISCANTVSSAL* és *ALTVSSAL*, a' Német és Frantzia PÉLDÁK és a' Spetha András DEÁK 'SÓLTÁRJA fzerént, ki-adattattak; Néhai T. T. *Prof. MAROTHI GYÖRGY Ur. AZ ÉNEKLÉS' MESTERSÉGÉRŐL* való RÖVID TANÍTÁSAVAL ÉS NÉMELLY MÁS ÉNEKEKNEK NÓTÁJIKKAL EGYÜTT. stb. (Debr., Margitai.) Ujabb bővülés: a függelékben levő 9 dicséret itt 19-re szaporodott, a tercettek száma 16-ra nőtt. Az elméleti rész változatlan.

1774: Ugyanezen a címen bővített kiadás. Az eddigi függelékekhez egy 100 dallamot tartalmazó 32 lapos himnusz- és dicséret-gyűjtemény csatlakozik. (Erdélyben már az 1751-iki kolozsvári é. k. 130 dallammal jelenik meg; Magyarországon a ref. dicséret-dallamoknak ez az első egyetemes nyomtatott gyűjteménye.)¹ Négyszólamú dicséretetek, tercettek és elméleti rész mint 1764-ben.

Mint HARSÁNYI István sárospataki főiskolai tanár úr szíves közléséből értesülök, az 1740-iki zsoltárkiadás a sárospataki főiskola könyvtárában is megvan (jelzete RR. 492., IVÁNKA Sámuelé volt); ez a példány teljes: a hiányzó 9—12. lapokat kézirattal pótolták. Ezenkívül hozzákötötték az

¹ SEPRŐDI János eszerint tévesen teszi a népénekek melódiáinak első megjelenését 1743-ra (Erd. Múz. 1908. 312—13. l.), mert a debreceni zsoltárkiadványban azok 1774-ben jelennek meg először; az elsőség azonban a kolozsvári énekeskönyvé.

1774-iki zsoltárkiadás két függelékét: a 32 lapos dallamgyűjteményt és a 20 lapos (egyesített) elméleti kompendiumot. SZABOLCSI BENCE.

A vizsolyi biblia ismeretlen, 1600 körüli kiadásának újabb töredéke.

HAVRÁN Dániel 1901-ben 12 biblia-levéltöredéket fedezett fel a Magyar Nemzeti Múzeumban, melyről kimutatta, hogy a vizsolyi nyomda eddig ismeretlen termékéhez, a KÁROLYI-biblia XVI. század legvégéről való új kiadásához tartozik.¹ Ennek a bibliakiadásnak újabban ismét előkerült hat kisebb levéltöredéke MÓZES I. és II. könyvéből. A két biblia-töredék összetartozását bizonyítja a betűtípus és a számjegyek megegyezésén kívül az 1590-i első kiadástól eltérő s e kiadásra jellemző tömöttebb szedés és a folyószámjegyek hasábon kívül való elhelyezése. MÓZES II. könyve XXVIII. rész 32. verse az egyik HAVRÁN-féle levéltöredék alján félbeszakad és folytatása az újabb töredékek egyikén a lap felső részén olvasható. A bibliatöredék — mely most a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdona — egy könyvtáblába volt bekötve, a könyvtábla azonban már eredetileg a hozzátartozó könyv nélkül jutott birtokunkba a Szepességről. A könyv címét, kiadásának helyét és idejét ezért nem lehet megállapítani. A bibliaszöveg a könyvkötő szerencsétlen szétdarabolása következtében mindegyik lapon erősen megcsonkult. 1—2 cm sorkezdet után megszakadnak a sorok, úgyhogy csak a lapszéli magyarázatok adnak összefüggő értelmet. A csonka szövegeknek a következő bibliai részek felelnek meg: MÓZES I. könyve XXIV. rész 38—42. vers, (49) 50—54., XXV. (25) 26—30., XXVI. (3) 4—7., XXVII. 7—11 (12)., 21—25 (26)., XXVIII. 9—13., 21—22., XXIX. 1.; MÓZES II. könyve XXI. 18—22., 31—35., XXVIII. 19—24., (32) 33—35 (36).

HARSÁNYI István megállapítása szerint a kiadást 1596 és 1605 között MANTSKOVIT Bálint vizsolyi nyomdász, vagy az ő 1596-ban történt halála után a nyomda örököse vagy vezetője rendezte sajtó alá. Nem valószínű, hogy a biblia teljesen kikerült volna a sajtó alól, bár annak a lehetősége sincs kizárva, hogy az egész kinyomatott s kinyomatás után érte valami nagy szerencsétlenség s emiatt nem maradtak fenn példányai.²

¹ M. Könyvszemle. 1901. 68—69. 1.

² HARSÁNYI I.: A magyar biblia. (Bethlen-könyvtár 10—11. sz.) Bp. 1927. 54—55. l. V. ö. Sárospataki Ref. Lapok. 1911. 381—392. l.

Bibliatöredékünk az előbbi feltevés javára dönti el a kérdést. A levelek széle nincs körülvágva,¹ ezek tehát csak a könyvsajtót hagyhatták el, de már nem fordulhattak meg a könyvkötők kezén. A KÁROLYI-biblia másodiknak tervezett kiadása minden valószínűség szerint nem készült el és nem került kibocsátásra az egész nyomtatás félbeszakadása miatt. Erre vall az is, hogy az eddig ismert egykorú irások, bibliák elé írt történeti visszatekintések nem tesznek említést róla és hogy az első töredékek e bibliánál alig egy-két évvel későbbi kiadású könyv (SMETIUS: *Prosodia*. Lyon, 1603) táblájából kerültek napvilágra. A csonkán maradt kiadás azért nem keltett figyelmet, mert példányai, melyek az eddigiek szerint Mózes I.—IV. könyvét tartalmazták, pár év alatt könyvkötéseknek estek áldozatul. Hogy a nyomtatás félbeszakadásának mi volt az oka, nem tudni. HARSÁNYI valószínűnek tartja, hogy valami rendkívüli ok és körülmény, talán épen MANTSKOVIT nyomdász halála miatt maradt félben a munka s ezen a felfogáson a most ismertetett bibliatöredék semmit sem változtat. Hiszen nem ismerjük azt a könyvet, amelynek táblájául szolgált, hogy összehasonlíthatnók sorsát a lyoni könyv töredékének sorsával, a töredékből pedig erre nézve eddig még nem sikerült következtetést vonni.

KROMPECHER BERTALAN.

¹ Az 1590-i ugyanakkora ivrét alakú biblián az oldalmargó 3 cm, itt 5 cm; a levelek felső és alsó széle csonka. A HAVRÁN-féle töredékeken a lap-szél oldalt és fölül csonka, alul 3—5 cm között váltakozik.